

БЪЛГАРСКИТЕ МАСКАРАДНИ ИГРИ

ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НИКОЛАЙ ПАПУЧИЕВ

РЕЦЕНЗИЯ¹

Мария Маринова

СУ „Св. Климент Охридски“ (България)

BULGARIAN CARNIVAL GAMES THROUGH THE GAZE OF NIKOLAY PAPUCHIEV

Maria Marinova

Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

maria.marinova15@gmail.com

Последната издадена монография на Н. Папучиев е посветена на маскарадните игри в празника „Сурва“, които през втората половина на ХХ в. започват да губят своята сакралност и постепенно се превръщат във все по-зрелищни празнични изяви (някои с конкурсен характер). Авторът прави обстоен антропологически анализ въз основа на архивни и публикувани материали, лични наблюдения и интервюта с респонденти (част от които дистанционни поради социалната изолация при пандемията от COVID-19). Началото на изследването е поставено от студентски експедиции от 2013 г. насетне (с. Гигинци, гр. Брезник, с. Трапоклово), като преките наблюдения на събитията и теренната работа разкриват в пълнота местните празници, някои конфликти и компромиси между маскарадните групи, рефлектиращи и върху междуселищните отношения.

Изследването се състои от 3 глави, като всяка е разделена на отделни параграфи, представящи различни аспекти на работата. Фестивалът „Сурва“ в Перник е поставен в контекста на трансформацията на фолклора с начало още в междувоенния период, когато

¹ Papuchiev, N. Festivali. Mrezhi. Identichnosti. Maskaradnite igri v Pernik i regionalnite im otrazhenia. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2021 [Папучиев, Н. Фестивали. Мрежи. Идентичности. Маскарadni игри в Перник и регионалните им отражения. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2021].

фолклорът започва да губи сакралния си характер и се превръща в елемент от модерния национализъм. Анализът на архивни материали и публикувани информации поставя празника в контекста на политическата обстановка в страната между 1944 г. и 1989 г. Н. Папучиев отбелязва, че процесите на преосмисляне значението на народното творчество съвпадат с дейността на европейски и световни конвенции, целящи защита и запазване на културното наследство. Първи акт в тази насока е създаването на Централен дом за народно творчество в София през 1954 г., чиято основна роля е „структуриране и наблюдение [...] на художествената самодейност“ (Papuchiev 2021: 16). Всички усилия на държавата водят до това, сурвакарските практики да се изведат от „сферата на културната интимност“ до „един от важните инструменти за формиране на групови идентичности“ (Papuchiev 2021: 17). Представянето на фолклора като една от важните ценности при формирането на новия тип култура се определя от възприемането му като „сътворен от трудовия народ“, но при интерпретацията му е необходимо да се премахнат религиозните елементи, като се акцентира „върху прастарите езически ритуали“ (Papuchiev 2021: 19).

Формирането на социалистическия празничен календар, мислен като идеологически инструмент, включва фолклора като „манifestация на определени културни ценности, допълващи липсващите символи в революционния разказ“, без да се отчита неговата „пълнота и културно-моделираща роля“ (Papuchiev 2021: 21). Знаково в това отношение е присъствието на сурвакари на Републиканския фестивал в София през юли 1964 г., където е поставено условие за характера на маскарадните костюми. В изследването се отбелязва и последвалата промяна, отричаща дилетантските намеси и налагаща автентичност при представянето на фолклорни творби. През 70-те години се полагат усилия да се предизвика интерес към фолклора сред подрастващите. Н. Папучиев цитира и анализира публикувани и архивни текстове, отразяващи партийната политика за издигане ролята на фолклора като средство за възпитание в социалистическия патриотизъм. Все по-голямо значение се придава на изворовия фолклор. Резултат от тази политика са фестивалите за автентичен фолклор, част от които е и Националният фестивал на кукерите и сурвакарите в Перник. Според автора в него „се изграждат нови ритуални смисли“, като маскарадните игри „не само отразяват специфичен мироглед за природния ред, но се експонират и като социално значими прояви с влияние върху политическата история на страната“ (Papuchiev 2021: 30).

БЪЛГАРСКИТЕ МАСКАРАДНИ ИГРИ...

Н. Папучиев поставя този фестивал, част от социалистическата празничност, в контекста на редица държавни и международни инициативи, свързани с развитието на туризма. Същевременно „Сурва“ в Перник експонира колективните ценности, чрез които се формират груповите идентичности, а фолклорната култура се превръща в сценичен продукт, лишавайки се от автентичните си функции.

Направен е преглед на административните документи, свързани с популяризирането на фолклора и с фестивалите, като отношението на последните към художествената самодейност е представено в развитие. Анализът на архивни материали показва ролята на властта в структурирането, контрола и управлението на културните изяви, целящи патриотичното възпитание на населението в духа на модерния национализъм, допълнен с „народността и демократичността в наследените традиции“ (Papuchiev 2021: 45). В средата на 60-те години се създават фестивали в Копривщица и Перник, като основно изискване и на двете места е автентичността на облеклото и на представянията на участниците. Независимо от това в маскарада се появяват някои иновации или „заемки“ от други групи, привличащи вниманието на публиката, която търси зрелището и не се интересува от формалностите и от правилата. Задачата на администрацията, организаторите и журито обаче е да запазят представителността на фестивала от влиянието на масовата култура, като същевременно отчитат интересите на локалните общности. Това съдейства за увеличаването на броя на участниците и на групите, което от своя страна утвърждава фестивала в Перник като едно от значимите събития в културния календар на социалистическа България. Така той „става част от скритите и явни политики на формиране на групови идентичности, опрени на идеологията на модерния национализъм, положен в централизирания контекст на тоталитарно управляваната култура“ (Papuchiev 2021: 64).

Авторът отбелязва, че в следствие на обявената от ЮНЕСКО 1979 г. за Международна година на детето в сурвакарските дружини както на фестивалите, така и в селищните празници започват да участват деца. Особено важно е заключението, че фестивалът в Перник полага усилия „да представи традиционен ритуален комплекс пред широка публика“ и едновременно с това „става своеобразна форма на изява на масовата култура в страната“ (Papuchiev 2021: 75).

През 80-те години на XX в. се организират общински прегледи, в които се прави предварителна оценка на маските и маскарадните игри с цел селекция на групите, участващи на фестивала в Перник. Такъв е проведен в Брезник през 1988 г., а от началото на XXI в. той се превръща в част от културната програма на общината под названието „Сурова Брезник” и има свой специфичен облик и акценти. Провежда се съвсем скоро след 14.01. (Васильовден по стар стил), в навечерието на който са обиколките по селата. Анализът на архивните документи доказва, че този фестивал е част от комплексна програма, целяща да регулира демографските проблеми в общината чрез концентриране на културния живот на хората по места.

Чрез case study са изследвани сурвакарите в с. Гигинци, Брезнишко, като Н. Папучиев отбелязва, че наблюденията могат да се приложат и за останалите села в района. Разгледани са мотивите за участие във фестивала, важна част от които са „маркерите на идентичността“ (Papuchiev 2021: 95), изградени чрез осъзнатата връзка между поколенията и чрез стремежа за поддържане на традицията. Същевременно събитието е значимо за развитието на туризма и се определя като „пазар на културните ценности“ (Papuchiev 2021: 100). От друга страна, във фестивала в Брезник груповата и локалната идентичност имат водещо значение. Иновациите, изразяващи се в оформянето на костюмите, се възприемат от участниците като израз на патриотизъм.

Анализиран е характерът на иновациите и причините за тях – участието на жени в сурвакарската дружина, трансформациите в социалната реалност, миграциите и др. Отделено е място на дейността на Йордан (Данчо) Николов, който още през 1939 г. с основания от него ансамбъл представя кукерски игри – акт, който се възприема като предшественик на по-късната фестивална практика. Според Н. Папучиев „фестивалното празнуване налага ключови трансформации при представянето“, при което важна роля играе „сценичната презентация“ (Papuchiev 2021: 113). Включването на жени в сурвакарски дружини е представено през погледа на самите участници, които го обвързват с революционното минало. По този начин се нарушават кодовете в традиционната обредност, в която травестизмът има космогонично значение, но същевременно се създават „нови сюжети в разказа на общността за себе си“ (Papuchiev 2021: 119). Коментирана е и направата на маски с пера и други елементи от животни и птици, като е приведен и законът за биологичното разнообразие. Правенето на маските е разгледано по

БЪЛГАРСКИТЕ МАСКАРАДНИ ИГРИ...

разкази на респонденти и е отбелязана основната промяна – докато в миналото това е било лична тайна, то в съвременността е групова дейност, в която участва с дарения и селищната общност.

Специално място е отделено на конфликта за първенството на фестивала между Перник и Брезник, като за начало на мероприятията е изтъкнат съборът от 1963 г. в местността „Бърдото“, в района на Брезник. Коментирани са локалните конфликти между отделните сурвакарски групи, които в цитираните интервюта на респонденти са сравнени със спортните състезания. Независимо от изказаните недоволства обаче сурвакарите не са склонни да се откажат от участието си в пернишкия форум. Коментирано е отношението на участниците в групата от с. Гигинци към селото, в което не живеят, но което представят и което ги обединява.

При анализа на съвременното значение на фестивалите на преден план излиза стремежът всеки да е различен. Събитията са разгледани в контекста на условията, в които се случват днес – свободен пазар, реклама, медийно отразяване и др. През мненията на респонденти е коментирано финансирането, което осигурява възможност на групите да посещават различни фестивали. Разгледани са иновативни елементи от съвременните сурвакарски практики. Обърнато е внимание и на съперничеството между някои от селата, при които се е стигало и до по-сериозни или по-леки конфликти. Коментирани са ролята и значението на билюбашията (водача на групата).

„Сурова Брезник“ е поставен в контекста на празничния календар на града, като са отбелязани и честването на Видовден – другия важен за селището празник – и съборите на отделните населени места в областта. Коментирана е ролята на общината, която подпомага (най-често финансово) организирането на съборите.

Книгата на Н. Папучиев „Фестивали. Мрежи. Идентичности. Маскарадни игри в Перник и регионалните им отражения“ е изключително ценно изследване на един културен феномен, водещ началото си от незапомнени времена, върху който е поставен акцент по времето на социализма и който се е запазил до днес. Коректният антропологичен анализ на фактите представя трансформацията на българските маскарадни игри във важен компонент на фестивалната култура. Изтъкването на тяхната специфика, от една страна, и ситуирането им в контекста на световните културни политики от втората половина на XX в. до съвременността, от друга, доказват единството в отношението към фолклорните

ценности независимо от политическите различия. Богатата българска и чуждоезикова библиография поставя разглежданите процеси в световен контекст, а изследването е изчерпателен и приносен за развитието на фолклористиката в България текст.